

Llengua, política i cultura

Carles MIRALLES SOLA
 Universitat de Barcelona
 cmiralles@ub.edu

Résumé : Cet article développe les raisons pour lesquelles il faut à présent que tous les Européens – tous y compris les Espagnols – reconnaissent la voix des Catalans telle qu'elle est, c'est-à-dire notre langue, parmi les langues qui ont bâti la culture européenne, et qu'ils l'acceptent et la revendiquent comme une des langues qui poursuivront cette construction européenne.

Mots-clés : Le catalan, langue de culture, sans État, mondialisation, littérature, variation diatopique et variation fonctionnelle.

Totes les llengües de cultura es troben, davant de la globalització, d'alguna manera descentrades. La modernitat europea, en un procés començat en el Renaixement i consolidat entre el Set-cents i el Vuit-cents, havia fet confluïr, com a base de les cultures occidentals, llengua i nació. En el cor de cada cultura, la llengua pròpia; i, a l'entorn, la literatura i la història; com a fonament, les humanitats clàssiques. Paral·lelament, en cada cultura, la filosofia i la ciència anaven expressant-se en cada llengua, incorporant-s'hi des del llatí abans universal. El sistema educatiu, no cal dir-ho, s'articulava al voltant d'aquest eix o pern. Les cultures occidentals han perdut aquest centre, perquè ni cada llengua està en el cor de cada cultura ni, en el procés que ha anat convertint la cultura en indústries culturals i especialitats acadèmiques, la literatura i la història han conservat el paper central que havien tingut.

I així és que les llengües de cultura es troben a hores d'ara havent perdut el lloc central que durant la modernitat havien ocupat. Això les llengües col·locades en el cor de cada cultura nacional, o sigui, de cada cultura amb un estat. La catalana ha estat una llengua que ha fet aquest camí, en l'època moderna i en la contemporànea, de mica en mica com si fos una llengua d'una nació; la qual, però, no ha tingut un estat. Es troba, d'una banda, en una situació tan crítica com les altres llengües de cultura, i, d'altra banda, en una posició de desempar que és conseqüència de la situació política dels catalans.

La comunicació, la rapidesa i l'eficàcia han imposat, per un costat, una llengua universal, i, per un altre, un ús de cada llengua que prescindeix de les normes de qualitat (ortogràfiques, sintàctiques, etc.) i les relativitza mentre favoreja l'impacte i la immediatesa. Aquest procés, universal, és paral·lel al de la proliferació de les indústries culturals, que privilegien el mercat sobre l'excel·lència i l'acceptació o l'èxit sobre la virtut i el valor. Una cultura del consum s'ha establert davant de la cultura de l'esforç i de la comprensió.

Aquest procés, resultat d'uns avenços tecnològics i socials no pas menyspreables, hauria de ser, però, reorientat, tutelat. Plató protestava contra la tecnologia de l'escriptura, que havia de fer perdre la cultura de la memòria, opinava. L'escriptura, però, es va advenir un instrument essencial per a la conservació dels productes literaris i en va revolucionar la comprensió i la producció. Molt del que era anteriorment essencial

en la cultura de la paraula va canviar profundament i es va perdre. Molt, però, va romandre dempeus i va agafar vigoria i tremp. Malgrat totes les transformacions, la continuïtat cultural va imposar-se. El trencament ara és més profund. Les antigues estructures (la llengua, la literatura, la cultura), descentrades –han perdut el centre, n’han estat desplaçades–, estan essent desvirtuades. Això és un fet polític. No és el mateix que la ciutat s’aplegui per escoltar la recitació dels poemes èpics o per assistir a la representació d’una tragèdia, com a l’antiga Atenes, o que ho faci per veure un espectacle de gladiadors o com les feres devoren de viu en viu uns quants cristians, com a l’antiga Roma.

No és el mateix llegir, escoltar conferències i discursos, anar al teatre, tal com es feia fins a la meitat del segle passat, que la prioritització de l’espectacle sobre la paraula –un fet ja perceptible en l’èxit de l’òpera en la societat burgesa–, rebre les parles de la televisió, enviar missatges en comptes de cartes. En el teatre es manté avui encara el registre alt al costat d’altres de més quotidians, de més marcats com a actuals; però aquest relatiu equilibri no s’observa de cap manera en el cinema.

Una llengua tindrà l’horòscop més de cara, avui, no com més s’hagi decantat cap a les parles més vives sinó com més hagi equilibrat les diverses parles, les de la tradició literària, les de la cultura i la ciència, les de la riquíssima realitat quotidiana, de tants d’aspectes. La novel·la negra, des de Grècia als països escandinaus, té arreu un acolliment magnífic, tot i ser produïda en llengües relativament minoritàries. Per ser, i per passar d’una llengua a una altra, la novel·la negra necessita una llengua creïble; que no vol dir no literària, però que sí que vol dir que no ha de ser la llengua de traduir Musil, poso per cas. Ni tan sols ben bé la de traduir Hammett ni Simenon, a hores d’ara. L’aire del relat directe, de la comunicació immediata, és indeslligable no només de l’èxit d’aquest gènere sinó del valor literari d’aquesta llei de novel·les.

D’una banda, l’anglès devora amb voracitat la producció i la difusió dels productes acadèmics, des de les ciències fins a les humanitats. En el cas de les humanitats, aquest procés desfigura totalment el paper que havien tingut en l’ensenyament i en la cultura. En un futur previsible, que en alguns casos és ben a tocar, pot ben ser que els textos fonamentals en la bibliografia sobre Flaubert siguin en anglès. D’altra banda, la distància entre els usos literaris de la llengua –de l’erudició i l’assaig a la poesia– i els seus usos comunicatius més immediats i utilitaris –de les notícies d’agència a la lletra de les cançons o al doblatge de les pel·lícules – es fa més gran cada vegada.

Avui no sabríem distingir, ni teòricament, entre llengua literària i llengua parlada com ho feia Fabra. Avui no ja l’equilibri entre la llengua de la cultura i la llengua del carrer –la no creació de ghettos per raó del nivell lingüístic– és totalment necessari –al català com a les altres llengües– sinó que n’és igualment la percepció de la llengua com un continuïum des dels usos més alts –o sigui, més d’acord amb la tradició cultural de cada llengua– fins als més quotidians; que no hi hagi, entre els uns i els altres, solució de continuïtat.

Un altre factor, però, assenyalava Fabra en el cas del català. Tot el que he anat apuntant fins aquí, ja he dit que, més o menys, afectava totes les llengües, en l’actual època de globalització. Però hi ha un factor que desequilibra el català. Des del punt de vista polític, el fet que Catalunya no té estat. Però des d’un punt de vista social, d’atenció a la realitat de les terres on es parla català, el factor desequilibrant, que ja assenyalava Fabra, és la interferència del castellà. En el sentit que aquesta llengua té més canals de televisió, més emissores de ràdio, més diaris, més pel·lícules al cinema, més de tot en els diversos mitjans que defineixen i conformen la realitat immediata, arreu dels territoris de parla catalana; fins i tot s’immisceix entre el català i els vinguts de fora, per turisme o per establir-s’hi. De manera que la llengua quotidiana, la de l’espai

públic de la comunicació, és contínuament interferida pel castellà. Amb la conseqüència que el castellà tendeix a ocupar l'espai del que Fabra anomenava la llengua parlada.

Aquest procés, si està ben assenyalat, indica que la tensió en totes les llengües entre els usos més alts i els més quotidians és més perceptible i té unes característiques diferents en el cas del català. El català, si la situació política ho permet, no té problemes com a llengua de l'ensenyament, en tots els seus nivells, tant en la direcció docent-discent com en la discent-docent i en la discent-discent dins de la classe. Però aquest fet pot variar en el moment en què la relació entre els discents es trasllada a l'espai no estrictament acadèmic, al pati o al carrer. Perquè l'espai de la llengua dels discents és llavors ocupat pel castellà, que predomina en els mitjans i en les indústries culturals.

Alguns, en els països de parla catalana i fora, tenen aquest fet per normal i inevitable i altres, en canvi, el perceben com a símptoma de la colonització castellana –o de la francesa, de bon tros més profunda– de la cultura catalana. Ara i aquí, importa la cosa en si, o sigui: que la interferència del castellà agreuja la distància que les altres llengües també experimenten entre els usos alts de la llengua i els més quotidians i immediats, i, doncs, perjudica greument el contínuum que hi hauria d'haver entre aquests dos extrems.

Els noucentistes van mirar de construir una llengua que pogués permetre aquest contínuum. Però el projecte noucentista va ser tallat per la repressió dels insurgents contra la república que van guanyar la guerra d'Espanya. La normativització del català, la conversió de la llengua del país en la llengua de la cultura –des de la recerca universitària fins al quotidià i immediat– va ser el cor del projecte noucentista; i va ocupar el centre mateix de les expectatives dels qui, en la segona meitat del segle XX, van maldar per reprendre aquell projecte i tornar al català el punt nodal que li havia correspost –simplement: el que corresponia a totes les llengües de cultura en totes les cultures.

L'Institut d'Estudis Catalans es troba avui, a cent anys de la creació de la seva Secció Filològica, en una cruïlla entre la globalitat del món contemporani i l'especificitat que presenta, en el marc de la crisi general, des de mitjan segle passat perceptible, de la concepció de les llengües de cultura, d'ençà sobretot de la Il·lustració i el Romanticisme. A la fixació d'un model compost, integrador de la variació diatòpica –el català, dialectalitzat arreu del seu territori per la seva absència a l'escola i per la provincialització política, ha de ser reconegut com a una sola llengua per tots els qui el parlen–, la Secció Filològica ha de sumar el propòsit d'un model compost, en el sentit, ara, d'integrador de la variació funcional, que respongui a totes les exigències: artístiques, acadèmiques, immediates i quotidianes. Qui sap si la situació específica del català no pot ajudar a veure-hi clar en la global de les llengües de cultura. Europa haurà d'aprendre a construir en la diversitat una cultura comuna. No són gaires els passos donats en aquesta direcció.

La generació noucentista va prendre París com a centre d'irradiació europea de la cultura catalana. L'acollença que hi rebé d'entrada –en l'àmbit del que era llavors la cultura– va encoratjar els intel·lectuals catalans d'aleshores a construir amb esforç i amb èxit una cultura literària, entre les millors del segle XX, que Europa no ha reconegut ni ha assimilat. Tants d'anys després, des de París, podem reclamar a Europa que la llengua i la cultura catalana puguin ajudar al plantejament general d'una crisi profunda, segurament decisiva, en les llengües de tots i en la cultura comuna. Només podem plantejar la situació de la nostra llengua des de la comuna situació cultural. I això pot ajudar a pensar i comprendre aquesta situació cultural comuna. Però hem de tenir veu. La nostra especificitat ha de ser reconeguda i assimilada. Cal que els europeus –tots, els espanyols inclosos– reconeguin la veu dels catalans tal com és, la nostra llengua, entre

les veus que han construït la cultura europea, i que l'acceptin i la reivindiquin entre les que continuaran construint-la.

La nostra situació, hem de ser nosaltres a obrar-la, des de la llibertat que proclamava Carles Riba en l'exili de Bierville –reprent mots de l'Ulisses de Dante, des de la consciència de la virtut de la cultura europea–, però el nostre dret a fer-hi sentir, forta, la veu d'una llengua interferida en el seu territori, rica del que ha donat sense contrapartida, culturalment potent, aquest dret és de justícia que els europeus el reconeguin; no que ens el reconeguin sinó que el reconeguin. Que siguin conscients que, com hi ha un Miró a cada museu, així també cada ciutat té una plaça del Diamant. Que, perquè això fos així en francès, en italià, en anglès, en espanyol, en alemany, una novel·la va ser escrita en català.

Centre d'études catalanes de l'université Paris-Sorbonne

29 03 2012